

Sanatsal Yaratmada İfade ve Biçim Dili

Reyhan DEMİR

*Dokuz Eylül Üniversitesi
Buca eğitim Fakültesi, Resim-İş Bölümü
Doktora Öğrencisi*

Sanatsal Yaratmada Dil ve Biçim

"İfade; izlenimlerin tinsel işlenişinin, tin potasında eriyişinin bir ürünüdür."

B. Croce

Yaratma sürecini, biçimlendirme süreci olarak ele alırsak; sanatçının ifadesi onun biçim dilini oluşturur diyebiliriz. Sanatçı biçim dilini oluştururken sistematik kurallar, dizgeler kullanır ve kullandığı bu dizgelerin anlamlandırma sürecine de yine kendisi müdahale eder. Ancak bu dizgelerde bazı yaklaşımlara ve yorumlamalara gidildiğinde, yapısal problemler ortaya çıkar. Çünkü; güzellik ile gerçeklik birbirleri ile örtüşmez. Güzelliğin ve dış görünüşünün ötesinde sanat yapıtının anlam yoğunluğu, fizik formun ötesindedir (Tunalı (c), 1989). Dolayısıyla sanatsal bildirişim bir başka gösterge sistemine çevrilemez, kodu değiştirilemez bir yapısallık gösterir.

Karayağmurlar (1993); plastik sanatlarda dil kavramına şöyle yaklaşıyor; "Plastik sanatlarda işaretler bir çizgi oluşturmazlar. Bunun yerine yüzeyde ya da boşlukta, yan yana ve üst üste gelerek bir bütün oluştururlar. Dili oluşturan parçalar tek tek algılanmak yerine, bir bütün olarak algılanırlar. Diğer dizgelerin kullanıldığı işaretlere çevrilememesindeki en önemli neden bu yapı farklılığıdır."

Sanat biçimi kuruluş bakımından, estetik ve gösterge özelliği taşır. Bu; içeriğe cisim verme ya da içeriği iletme yoluyla ifadeye dönüşür. Kagan'a (1993) göre ifadenin bu durumu tek kanallılık ya da üst dilbilimsel özelliktir. Sanatsal biçimlendirmede teknik bir şey, bir sanat yapıtı haline geldiğinin

de; biçiminde herhangi başka değişiklik ya da başka bir yetkinleştirme biçimi söz konusu değildir, ancak farklı teknik aygıtlarda, makinelerde ve aletlerde her zaman için parçalar değiştirilebilir ya da daha yetkin hale getirilebilir.

Bu durumda sanat eserinde; sanatçısının plastik elemanlarını yerleştirmesinden ve ifade edeceği biçimi ortaya koyduktan sonraki süreçte, yapılacak olan hiçbir değişiklik, onu daha yetkin hale getiremeyecek, hatta; değiştirilir ise sistematik özelliği tamamen bozulacaktır.

Plastik sanatlar dilini oluşturma süreci, sanatçının bireysel gerçekliğinden geçer. Yaratma süreci salt bir yansıtma süreci değildir. Bu süreçte algılar (görsel imgeler) ya da dış gerçeklik, imgelemde şekillenerek, soyutlanarak, sanat yapıtında biçime dönüşür. Yaratma; algılama, soyutlama ve ifade süreçleri ile gerçekleşir. Bu nedenle; sanat eserindeki gerçeklik nesnede değil, sanatçısının zihnindedir.

Worringer (1985) sanatsal ifadede çizgiye şöyle yaklaşıyor; Her duyulur obje, benim için var olduğu sürece, daima iki öğenin, duyulur veri ile benim kavrayıcı etkinliğimin bileşkesidir. (...) Kavranan bir şeyi, iç bakımdan sınırlamalı ve onu olduğu gibi çevresinden çıkarıp almalıyım. O halde; her çizgi genişletme ve sınırlama gibi iki öğeyi içine alan bir iç hareketi benden bekler.

Burada karşımıza duyulur obje üzerinde etkinlik aşamasında, 'haz' ve 'acı' duyguları çıkar. Bu estetik sürece Worringer (a.g.e.) 'özdeşleyim' der. Fakat sanat yaratusında 'özdeşleyim' içtepisinin yanında, onun tatmin edici öğelerini ortadan kaldıracı bir içtepi olan 'soyutlama' içtepisi ile karşılaşılır. 'Soyutlama' içtepisi, insanın dış dünya olayları karşısında duyduğu bir iç huzursuzluğu gösterir.

Worringer'e (a.g.e.) göre; soyutlama içtepisi, ilkel kavimlerde ve gelişmiş uygar kavimlerin sanatlarında görülmüştür. Sanat yaratusunun kaynağı olarak 'korku' duygusunu kabul etmektedirler. Burada dinsel bir bağ vardır. İnsanoğlu, biyolojik gelişimi içinde, geniş uzay karşısında duyduğu ilkel korkudan, alışkanlık ve zihinsel düşünme yoluyla kurtulabilir. Sanatta aradıkları mutluluk, dış dünyanın nesnelere kendilerini vermek, onun aracılığıyla kendilerinden haz duymak değil, nesnelere soyut biçimlere yaklaşılarak ölümsüz kılmak ve onları mutlak değerlere yaklaştırmaktır. Onların kavradığı güzellik; organik, hayat dolu bir güzelliktir. İnsan dış dünyanın görünüşleriyle ne kadar az senli benli olursa, onun salt geometrik-kanunluluk halinde gelişmesi, görünüşlerin belirsizliğinden ve karışıklığından huzursuzluk duyan insana en büyük imkanı sağlar. Çünkü en salt soyutlamaya ulaşılır ve böyle bir soyutlamanın örneği doğal obje değildir.

Soyutlama içtepisi, yaratma sürecinde, algıların dönüştürülmesinde bir ifa-

de olanağı sağlamıştır. Biçimlerin ifadeye dönüştürülmesi ile birlikte tasvirin kaldırılması da bu içtepinin sonucu olarak kabul edilebilir.

İfade ve Biçim Bozma

Sanatsal yaratmada bir dönüşüm, yeniden yorumlama ve ifade olduğuna ve bunlar bir biçime dönüştürüldüğüne göre; biçimin yapıtta oldukça önemli bir yeri vardır.

Biçim kavramının burada hangi anlama karşılık geldiğini anlamak gerekir. Brecht (1980) biçimi sanatsal yaratımın bir ögesi olarak ele almasına karşın, biçimler yaratma çabası olan biçimcilikten ayrı bir yere koymuştur. Ona göre; sanatta biçim oldukça büyük rol oynar. Her şey değildir ama bir yana bırakıldığında bir yapıtı bozacak kadar önemlidir. Biçim, bir dış öge, içeriğe kazandırılan bir şey değil, içeriğe öylesine aittir ki, sanatçının kendisi dahi ona içerik gözüyle bakar. Çünkü bir sanat yapıtının yaratımında, belli biçim öğeleri, sanatçının gözü önünde çoğu kez maddeyle birlikte, bazen de maddi olandan önce belirginleşir.

Burada maddi biçim bir gösterge özelliği kazanarak iletişim işlevi de görür. Böylelikle sanatın iletişimsel ve yaratıcı gücü, biçimin son yapısı durumuna gelerek, içerikten biçime geçişi gösterir. Dış gerçeklik, sanatsal bir imgede dönüşüme uğrayarak yansılır, gerçekliğin bir parçasının canlandırılışı (modellendirilişi) olur. Doğan (1975) biçim-öz ilişkisine şu açıklamayı getiriyor; "Biçim, entellektüel bir özün ağırlığı altındadır; öz ise yaşamın coşkularına dayanan bir düşünsel durumdur."

Bu süreçte, gerçekliğin ifadelere dönüştürülmesi ve ideal nesnelerin yaratılması vardır. Bu nedenle sanatsal imgeler; gerçekliği doğrudan doğruya açıklayamazlar, gerçekliğin yanında, algılanmayı bekleyerek sanatçısının hayali gerçekliği olarak dururlar.

Kagan (1993) Sanatsal olarak biçim verme işlemini, somut bir kişinin, somut bir olgunun, somut bir olayın, somut bir nesnenin canlandırılışına değil, bir çok kişinin, olgunun, olayın ve nesnenin tikel çizgilerinin soyutlamasına, genellendirilmesine ve sanatçı tarafından yaratılmış olan imgede bir araya getirilmesine, bireşimleştirilmesine dayandırır.

Bu düşünsel durumun ifadeleştirilmesi sürecinde 'öz'ün güçlendirilmesi ve yoğunluğunun arttırılmak istenmesinde biçim bozma yönüne gidilebilir. Kimi zaman bu durum sonucunda 'öz'ün seyircideki izlenimi güçlenir. Bu durumu Genç(1983), izleyicide bir gerilim yaratma durumu olarak ifade eder. "Nesneler eğildikleri ve deforme oldukları durumlarda gerilim izlenimi verirler."

Bu izlenimler yapıtta ifadenin güçlenmesini de sağlar. Biçim bozma; gerçekliğin büyüünün bozulmasını, parçalanarak barındırdığı iç gruplaşmalarla

rın ve ön görünümününin açığa çıkarılmasını, yapısal özelliklerini düzenlemek yerine, anlam süreçlerinin ayıklanmasını, aynı zamanda da merkezine inerek baskılarını, çelişkilerini ve tutarsızlıklarını ortaya çıkarmayı içerir.

Biçim bozma ve ifade kavramları, yapısal olarak bakıldığında bir karşıtlık duygusu verirler. Bunun nedeni; biçim bozmanın, negatif eleştirel kapasiteyi, ifadenin ise pozitif bakış açısını gösteriyor olmalarındandır. Fakat iki kavram arasında kesin bir ayrılık görülmez, kaldı ki; biçim bozmanın, ifadeden kaynaklı bir yapı olduğunu düşünenler de vardır (Sarup, 1997).

Hem soyut resimde hem de tasvire dayalı resimde; üst üste istiflenmiş, sanatça değerli biçim meydana gelir. Biçim soyut resmin kompozisyonunun da sonucudur. Bu bakımdan soyut resimde, yansıtma işlevi ortadan kalktığından, ortaya çıkan eser, sadece bir renk ve biçim ilişkisi bakımından kavranılır duruma gelir.

Tabakalar teorisi açısından bakıldığında soyut bir resimde, conventional (geleneksel) bir resimde bulduğumuz varlık tabakalarını bulamıyoruz. Onun içerdiği tabakalar real bir maddi yapı ile, irreal bir renk ve renk lekelerinin meydana getirdiği biçimden oluşur. Sanat ontolojisi yönünden soyut sanat sığ bir sanattır. Ingarden (Tunalı (a), 1971) soyut sanatı, süsleme, arabesk sanatıyla bir tutup resmin sadece renk lekeleri resmetmek gibi bir sonuca ulaştığını prensipçe kabul eder ama böyle bir resim tarzının dekoratif bir tarz olabileceğini de savunur.

Bu bakış açısına karşı şunları söyleyebiliriz; soyut sanatta ifadeye dönüştürülen şey, nesnelere kendileri değil de, nesnelere tasvir edilmemiş özleri, hakikatleridir ki; soyut sanatta nesnelere değil, özleri, hakikatleri objektifler. Sanat eserindeki biçimlerin ifadeleri bu nedenle, özleri ile sıkı sıkıya bir bağlılık içinde bulunurlar. Bu nedenle sığ bir ifade ve biçimi değil, aksine öz ile bağlantılı ve derin bir anlamlandırmayı içinde barındırır soyut sanat. Soyut sanat ile ifadeciliği birbirinden ayırmak ile yanlış bir yol çizilebilir. Çünkü, her iki tarzın içinde barındırdığı karşıtlık aynı yöndedir. İkisi de; içe dönük, nesnelcilik karşıtı, öz ile bağıntılı ve bireyselleşmiş bir ifade bütünlüğü içindedir.

Post-modernizmde Biçim ve İfade

20. yy.'da plastik sanatlar, edebiyat ve diğer alanlarda, post-modernizm olgusunun içinde barındırdığı, 'öz'e bakış ve 'öz'ü yorumlama ile birlikte büyük değişimler yaşanmıştır. Biçim ise, bu değişim sonucunda, özün dışlanmış ve yapı olarak dış etkenlerle dengeye gelmiş durumunu sergilemeye başlamıştır. Post-modern yorum, içe dönük ve nesnelcilik karşıtı bir eklektik yapı gösterir ve bir tür bireyselleştirilmiş kavrayıştır. Verilerin gözlemlenmesinden çok, imgeleme ilgilidir. Modern kimliği, benlik ile öteki, gerçek ile değerler arasında yapılan bütün net ayrımları çözer.

Post-modern yapı, hiçbir yorumun diğerinden daha ayrıcalıklı olmadığını savunurken, olayların yorumu sınırlamadığını; daha çok, yorumun onları biçimlendirdiğini ifade eder. "Bu nedenle kasten, alenen ve yoğun bir biçimde öznelci ve anti-nesnelcidir" (Rosenau, 1992).

Arheim (1993), biçimin bu bozulmalarını ve yapısal değişikliğe uğramalarını değerlendirirken, yaşam tarzının etkilerini de sorgulamak gerektiğine dikkati çekiyor. Ona göre sanat; bir düşünce taşıyıcısı olarak maddi dünyaya bağlıdır. Dünya bu saydamlığını kaybediyor ve şeyler de kendinden başka bir şey olamıyorsa, biçim, renk ve tonlar da yalnızca biçim, renk ve ton olarak kalacaklardır. Bu durumda ise artık sanat, duyguları oyalayan bir teknikten başka bir şey olamayacaktır.

Sonuç

Sanatta biçim ile dilin, soyutlama ile ifadenin birbirlerine bağlı ve eklektik bir yapı gösterdikleri kesindir. Tüm dönemler boyunca sanatçılar ifadelerini yansıtmak için çeşitli yollara başvurmuşlar ve hatta bu ifade yöntemleri ile de kitleleri etkileyen dönemlere isimlerini vermişlerdir. Bu dönemlerin kavranabilmesi ve yeni geleceklere ufuk açılabilmesi için, biçimsel dilin ve ifade yöntemlerinin, hatta anlam süreçlerinin çözümlenmesi gereklidir.

Sanatsal dilin oluşturulma süreci sanatçının içselliğinden, imgeleminin ifadeye dönüşümünden meydana gelir. Sonuç olarak bunu dış gerçeklik ile karşılaştırmak, yaşanan dünyayla arasında somut bağlar kurmaya çalışmak, sanatsal ifadenin biçimindeki özün yadsınması olacaktır.

Kaynakça

- ARHEIM, R., Biçim ve Tüketici, Çeviren: Mehmet Ergüven-İbrahim Karamemet, Boyut Plastik Sanatlar Dergisi, s.10, 1993.
- BRECHT, B., Sosyalist Gerçekçilik ve Toplum, Çeviren: A.Cemal, K.Güven, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1980.
- DOĞAN, M. H., 100 Soruda Estetik, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1975.
- GENÇ, A., Antropi ve Nedensizlik Açısından Dadacı Sanat Hareketlerinin Çözümlemesine İlişkin Bir Yöntem Araştırması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1983.
- KAGAN, M., Estetik ve Sanat Dersleri, Çeviren: Aziz Çalışlar, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.
- KARAYAGMURLAR, B., Sanatsal Yaratıcılıkta Soyutlama ve Günümüz Sanatındaki Yeri, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1993.
- ROSENAU, P. M., Post-Modernism and The Social Sciences: Insights, Inroads and Intrusions, Princeton University Press, 1992.
- SARUP, M., Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm, Çeviren: A.B. Güllü, Ark Yayınları, Ankara, 1997.
- TUNALI, İ. (a), Sanat Ontolojisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları no:1515, İstanbul, 1971.
- TUNALI, İ. (b), Croce Estetikine Giriş, İstanbul, 1973.
- TUNALI, İ. (c), Estetik, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
- WORRINGER, W., Soyutlama ve Özdeşleşim, Çeviren: İsmail Tunah, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.